

ПРОБЛЕМА МОДЕРНІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розкрито значення культури як явища, з позицій якого можливе розуміння сутнісних тенденцій розвитку сучасної освіти. Саме пошуки вдосконалення освітньої сфери актуалізують проблему розробки нових освітньо-культурних формоутворень, серед яких виокремлено менталітет як можливий параметр цінностей і цілей освіти.

Ключові слова: культура, освіта, менталітет, культурно-освітня сфера.

Взаємна інтерференція таких процесів, як перехід до ринкової економіки, реконструкція політичної системи відповідно до принципів електоральної демократії, комп'ютерна революція та інтеграція України в глобальну інформаційну інфраструктуру, створили нову культурно-історичну ситуацію, яка, породжуючи нові емоційні та інтелектуальні потреби, вимагає зміни ціннісних настанов освіти, “задіяння” в освітньому процесі культури у всій її повноті та цілісності як фактора суспільного розвитку. Тому, вирішуючи проблему реформування освіти, за жодних обставин не можна виключати з означеного процесу культуру. Адже культура, ставши новим рівнем взаємодії особистості з дійсністю, робить ці відносини двосторонніми, оскільки дає людині змогу не тільки сприймати світ і реагувати на нього, а й формувати, контролювати ці відносини і керувати ними.

Творення нового культурного-освітнього простору неможливе без активної участі освіти, яка і транслює, і трансформує культуру. Необхідність взаємодії освіти і культури визнає більшість спеціалістів у галузі філософії, педагогіки, культурології, історії. На формування освіти як результату розвитку культури звертають увагу Є. Бистрицький, С. Гессен, Г. Горак, С. Кримський, О. Леонт'єв, В. Лутай, Е. Ляхович, Б. Парахонський, В. Табачковський, Н. Шубелка та інші. Освіта, на їхню думку, уможливорює процес культурного наступництва. В процесі навчання людина засвоює знання, навички, які дають їй змогу розуміти культуру, “входити” і “перебувати” в ній. Освіта, таким чином, виконує функцію транслятора культури. Динаміка відносин культури і людини проявляється в тому, що в різні періоди життя особа сприймає як більш актуальні різні шари культури, її сенситивну, аксіологічну та технологічну складові, у людини превалює та чи інша її позиція щодо культури: споживацька, креативна, новаторська. Культура є потужним фактором розвитку людини, її соціалізації та індивідуалізації.

Розвиток культури та розвиток освіти – процеси, які відбуваються переважно паралельно, синхронно та взаємозалежно, тому, писав С. Гессен, “зрозуміти систему освіти конкретного суспільства – означає зрозуміти лад його життя” [2, с. 25]. Більше того, як відзначає О. Леонт'єв, “зв'язок між історичним прогресом і прогресом виховання є таким тісним, що за загальним рівнем історичного розвитку суспільства ми безпомилко-

во можемо судити про рівень розвитку виховання, і навпаки: за рівнем розвитку виховання – про загальний рівень економічного і культурного розвитку суспільства” [3, с. 123].

Таким чином, система освіти в суспільстві адекватно відображає і відповідну культурну систему з її цінностями й орієнтирами, детермінує не тільки ідеал особистості, а й засоби наближення до нього.

Мета статті – розкрити значення культури як явища, з позиції якого можливе розуміння тенденцій розвитку сучасної освіти.

Слід зазначити, що з огляду на потребу вирішення дослідних завдань статті фіксуємо культуру не як особливе явище, відмінне від інших суспільних явищ, а як деякий новий погляд на людину і суспільство, що дає змогу виокремити та визначити специфічно людське в його глибинній суті.

Сучасні соціокультурні умови, процеси глобалізації, системна криза цивілізації кінця ХХ – початку ХХІ ст. привели до того, що і культура і освіта переходять на якісно новий етап. Вони перестають бути жорстко детермінованими, лінійними, “герметичними” та “інерційними” системами і переходять у нерівноважний стан, для якого характерні інша логіка існування, інші закономірності розвитку, необхідні для виживання, – самоорганізація, саморозвиток, у першу чергу за рахунок актуалізації внутрішніх духовних резервів. Згадаємо Х. Ортегу-і-Гассета, його порівняння життя з корабельною катастрофою, а культури – зі стрімкими помахами рук заради власного спасіння. Філософ пише: “Десять віків безперервного культурного зростання принесли серед багатьох завоювань один суттєвий недолік: людина звикла вважати себе в безпеці, втратила почуття корабельної катастрофи, її культура обтяжилась паразитичним вантажем. Ось чому повинні відбуватись зрушення, оновлюючи в людині почуття хиткості її становища...” [4, с. 436]. Саме пошуки вдосконалення освітньої системи з метою забезпечення її адекватної відповідності умовам прийдешньої антропогенної постіндустріальної цивілізації актуалізують проблему розробки нових освітніх формоутворень.

Серед них ми хочемо виокремити менталітет як синкретичне формоутворення, що опинилось в полі філософського аналізу з джерел етнології, культурології, соціальної психології. Ментальність породжується відповідним культурно-історичним контекстом, досвідом життя багатьох поколінь. Саме ментальність слугує тим імпульсом і мотивом, який ніколи не усвідомлюється, але визначає поведінкові імперативи великої спільноти, що своєрідно оцінює навколишню дійсність і своє місце в ній. Об’єктна сфера, котру відображає категорія “менталітет”, світоглядний характер цієї категорії, безумовно, дає змогу використати її для визначення змістовних параметрів вищих цінностей і цілей освіти. Сфера освіти повинна виконувати роль, за влучним висловом Б. Гершунського, ментальноперетворювального “агента середовища”, котрий здатний активізувати складний процес управління ментальною енергетикою соціуму.

Визначаючи роль названої категорії серед освітніх цінностей, слід пам’ятати те, що, по-перше, менталітет формується різними поколіннями

людей певного соціуму і “за рахунок природного часового зв’язку, успадкування духовних цінностей поколінь та актуалізації соціальної пам’яті об’єктивно існує у вигляді суб’єктивної реальності” [1, с. 11–12].

По-друге, евристичні переваги ментальності об’єктивно породжуються економічним, соціальним, політичним, загальнокультурним контекстом. Однак суб’єктивно “заломлюють” різні історичні фактори, які в кінцевому підсумку впливають на перебіг історичного процесу.

По-третє, керуючись у своїй поведінці складовими менталітету, людина відбирає імпульси і враження, що ідуть від зовнішнього світу, і перетворює їх на дані свого внутрішнього досвіду.

По-четверте, слід пам’ятати ще один принциповий момент: менталітет – утворення лише відносно стійке. Воно має тенденцію видозмінюватись під тиском стихійного та організованого, ним можна управляти, а в деяких випадках – маніпулювати. Історія знає багато прикладів насильницького впливу на менталітет, зміни генетичного коду ментальності в інтересах панівної моноідеології (соціалістичний експеримент, німецький націонал-соціалізм, китайська “культурна революція” тощо).

Вищеозначені факти підтверджують думку Б. Гершунського про обопільний зв’язок між менталітетом і освітою. Він пише: “З одного боку, характер навчальної діяльності залежить від ментальних пріоритетів. З другого, і самі ці пріоритети, життєві цінності та ідеали залежать від освітніх потенцій суспільства, його прагнення до відтворення в кожному наступному поколінні власних культурних традицій і моральних підвалин до їх безперервного збагачення і розвитку” [1, с. 8]. Отже, якщо освіта володіє унікальними властивостями, котрі передбачають наявність власних цінностей та норм, то при здійсненні обопільного зв’язку вона здатна за відповідних умов виконувати домінуючу роль і, таким чином, привести суспільство до кардинальних змін. Це підтверджує сумний досвід Радянського Союзу та України зокрема, де далеко не останню роль у трагічному за своїми наслідками розвитку відіграла заангажована комуністичною ідеологією сфера освіти і виховання. Водночас був сформований надетнічний менталітет натовпу, якому притаманні такі риси:

- крайня нетерпимість до інших думок та нестандартної поведінки, відсутність альтернативного мислення;
- позбавлення трудової і творчої компонент, заздрість, так званий “комплекс Шарикова”;
- соціальний інфантилізм, небажання й невміння брати на себе відповідальність, схильність до стагнації, до деструктивної поведінки, зневага до дитинства і старості.

І навпаки, позитивним може слугувати досвід Данії. В середині XIX ст. у країні склалась така критична ситуація, яка поставила під загрозу можливість збереження Данії як самостійної національної держави (вона пригнічувалась Німеччиною на всіх рівнях). Початком відродження країни та її наступного поступального розвитку стало формування національної свідомості через освіту. Таким самим шляхом пішла Японія, яка для збе-

реження економічної та політичної незалежності головним ланцюгом державного реформування зробила освіту. Справді, без освіти, де провідною метою є розвиток особистості, унеможлиблюється реформування суспільства. У цьому принциповому питанні загострюється актуальна гуманітарна проблема, пов'язана зі встановленням паритету впливів суспільства на особистість та останньої на суспільство.

Крім особистісних взаємовпливів, освітня сфера має безпосередній стосунок до формування інтегрально зрозумілого менталітету, який характеризує світоглядні установки, життєві пріоритети та мотиви поведінки малих і великих груп людей, у тому числі і таких глобальних об'єднань, як соціум і людство в цілому. Б. Гершунський, звертаючись до цієї функції освіти, слушно зауважує: “Саме в менталітеті синтезуються категорії смислу буття, віри, знання, волі, котрі і визначають реальність повноцінної життєвої самореалізації особистості і наповнюють конкретним змістом існування людини і людських спільнот та їхньої взаємодії у просторі і в часі” [1, с. 8].

Таким чином, дослідження впливу освіти на менталітет сучасного соціуму дає змогу зробити такі висновки.

1. Повноцінна життєва самореалізація особистості можлива за умов, якщо людина глибоко вірить у своє індивідуальне неповторне призначення, бачить у ньому вищий сенс життя й одночасно відчуває себе частиною природи та людської спільноти.

2. Як продукт певної культури з її цінностями, пріоритетами, світосприйняттям кожна особистість має свою власну ментальну парадигму, крізь призму якої вона сприймає світ. Завдання освіти – “вбудуватись” у мозаїку культурних парадигм, створюючи комунікаційну матрицю в режимі оберненого зв'язку.

3. Надзвичайно важливим є усвідомлення того, що сфера освіти відрізняється досить чітко вираженою нормативністю, це дає змогу судити про те, чому і як саме формувалась і формується та чи інша ментальність соціуму. Тому саме освіта є тим “агентом середовища”, котрий здатний активізувати, удосконалити складний процес управління індивідуальною та суспільною ментальністю.

4. У разі необхідності можливо коректувати й перетворювати життєві орієнтири як на особистісному рівні, так і на рівні соціуму, використовуючи нові філософсько-освітні методології, в яких основною цінністю є творення особистості.

Таким чином, на наш погляд, вирішення проблем, що стоять у галузі освіти, пов'язано з необхідністю нового бачення проблем культури і включення їх у контекст соціальних, культурних, політичних реалій сьогодення. Адже культура, ставши новим рівнем взаємодії особистості з дійсністю, робить ці відносини двобічними, оскільки дає людині змогу не тільки сприймати світ та реагувати на нього, а й формувати, контролювати ці відносини і керувати ними. Освіта, яка транслює і трансформує культуру, а також уможлиблює процес культурного наступництва, має сприяти стано-

вленню громадянського дискурсу, що, у свою чергу, забезпечує творення умов для культурного синтезу.

Список використаної літератури

1. Гершунский Б.С. Готово ли современное образование ответить на вызовы XXI века? / Б.С. Гершунский // Педагогика. – 2001. – № 10. – С. 3–12.
2. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию / С.И. Гессен ; отв.ред. и сост. П.В. Алексеев. – М. : Школа-Пресс, 1995. – 448 с.
3. Леонтьев А. Человек и культура / А. Леонтьев // Проблемы развития психики. – М. : Изд-во Московского университета, 1981. – С. 321–405.
4. Ортега-и-Гассет Х. Избранные труды / Х. Ортега-и-Гассет. – М. : Весь мир, 1997. – 704 с.

Савчук Н.С. Проблема модернизации современного образования: культурологический подход

В статье показано значение культуры как явления, с позиций которого возможно понимание существенных тенденций развития современного образования. Именно поиски усвершенствования образовательной сферы актуализируют проблему новых образовательно-культурных формобразов, среди которых выделен менталитет как возможный параметр ценностей и целей образования.

Ключевые слова: культура, образование, менталитет, культурно-образовательная сфера.

Savchuk N. The problem of modernization of modern education: cultural method

The article shows importance of culture as a phenomenon from positions a possible understanding of the essential tendencies of modern education. It searches the improvement of education sector actualize the problem of development of new educational and cultural formoutvoren, including specifically mentioned as a possible option mentality values and educational purposes.

Key words: culture, education, mentality, cultural and educational area.